

Radics Viktória

Távolodás és közeledés

KONTEMPLÁCIÓS NAPLÓ

[RÉSZLET]

Június 12.

Hogy minden hamis és igaz egyszerre, ezt minden nap minden órájában megtapasztalhatjuk. Thich Nhat Hanh ezt azzal a rimbaud-i képpel magyarázza, ahogy a nap rásüt a folyóra, és a napfény összekeveredik a vízzel. „Énünk napja és énünk folyója nem különbözik egymástól”, tudatosságunk, reflexióink, igazságaink is a folyóval együtt változnak. Nem kell elválasztani a kettőt a gondolkodás késével, hanem „a kettő között maradni” – úgy fogalmaznék, hogy mindig tudni a hamisságról és mindig tudni az igazságról. Ha nem is tudni, de sejteni mindkettőt.

Hít, remény, szeretet – milyen elcsépelet szavak, de nem elcsépelet fogalmak, mert a jelentésgazdagságuk továbbra is kiderítetlen. Egyiket sem tudjuk meghatározni. Folyamatosan, életünk folyamában sodródva határozgatjuk meg őket hol így, hol úgy, s nem lehet a végükre járni. Közhely, hogy a közhely voltaképpen gazdag, csak a héja, a szó közhelyes. Mind a három fogalmat folyamatosan dekonstruáljuk és konstruáljuk – konstruáljuk is, mivel folyamatosan foglalkoztatnak bennünket, és egyik nélkül – akár a lebontása, lebomlása nélkül – sem élhetünk.

Ma például alaposan lecsökkent bennem mindhárom. De nem múlt ki egyik sem. A „csoda” fogalma is akkor ébredhet meg, amikor nincs csoda. Ma csodáért imádkoztam a minimálisnál minimálisabbra fogyatkozott hitemmel, reménnyel és szeretettel. Közben Adornóról olvastam, a „kritikai teológiájáról”: megtartani a teológiai impulzust, írja, de felszámolni a transzcendencia pozitív megformálását, mondjuk, az ikonográfiáját. A transzcendencia semmilyen elgondolása nem lehetséges már, kivéve azt, amit a mulandóság kínál; az örökkévalóság mint olyan nem jelenik meg, hanem csak megtörve azon – mint prizmán a fény – ami a legmulandóbb. A „teológiai impulzus” bennem is megvan, csak nem dolgozom rajta szisztematikusan. És megint Adorno: csak a békétlen gondolatokhoz társul a megbékélés reménye.

A *teológiai impulzust* még valami szolgáltatja: a szerencsétlenség vagy nyomorúság. Egészen megdöbbentő Kertész Imre 1958 karácsonyán írt „mintha imája”. Nem tud imádkozni, írja a naplójában, de ha tudna, akkor a nyomorúságát fejtené ki, amint ezt meg is teszi egy passzusban. „Ismerem én a nyomorúságnak minden keserű árnyalatát” stb. Kertész mintha-imája végül tényleg imává válik: „Add, Uram, add, ó, hogy végül is ne legyek nyomorult!” Elmondhatjuk, hogy az imája teljesült.

Talán minden ima a szerencsétlenség/nyomorúság/nyomorultság belátásából fakad. Nekem sose volt nehéz belátnom a sajátomét. Gyerekként sem. Mondhatom, hogy ez volt életem konstansa, bár más-más nevekkel illettem: boldogtalanság, válság, krízis, tehetetlenség stb. stb. Vannak emberek, akiknek evvel akad dolguk, míg élnek, és a boldogság pillanatát is csupán egy mikroszekundum választja el ettől az

alapvetéstől. Sosem fogom megtagadni ezt a Kertész Imre-i „nyomorúságot”, aminek vastagon van intellektuális része is.

A Krisztus-képzet összefoglalja mindezt. Ez a képzet egy ikon, egy személyé. És ma este még idézem Berhidai Priusz ferences szerzetes néhány mondatát: „Ő az egyetlen 'pont', amely nem fogalom, nem absztrakció, hanem egy Személy, akiben minden és mindenki találkozik, összefügg egymással, kapcsolatba és egységbe kerül, és él. És nincs másik ilyen 'pont', nincs másik ilyen Személy”. A mindenki nyomorúsága is összpontosul itt. Csak hát kihalt az ilyen mitológiai összefoglalás impulzusa. Ami ugyanakkor „Entmythologisierung” is, azért ennyire hús-vér, személyes, konkrét, történelmi és ahistorikus.

Szóval csodáért imádkoztam, kissé megmosolyogva magam, de azt sose mondanám, hogy csodák nincsenek.

Például az absztrakció megtestesülése is csoda.

A filozófusokkal nincs semmi baj, csak az a baj velük, hogy mérhetetlen messzi tudnak kerülni a konkrétumoktól, a megtestesülésektől, a valóság minden árnyalatától, legyen az keserű vagy örömteli. Oké, ez a szakmájuk, de mégis szép dolog, ha leereszkednek. Mint Adorno Auschwitzhoz. Nietzsche az egyszerű életörömhöz. Krisztus, az isteni leereszkedése is milyen nagyszerű 'pont'.

Június 13.

A „nagyszerű pont”-ra, „nagyszerű” „pontra” – minden idézőjeles –, gondoltam ma, a sűrítésre, a *Dichtungra*, ami ebben a „pontban” végbement. Ma a sötétvörös oldalára: a megaláztatás, a tövisszörű, a korbácsütések, a véres vállon a kereszt, a Via Dolorosa, a szögek, a felfeszítettetés (mint a „leereszkedés” ironikus pandanja), a kiáltás vagy csak sóhaj a keresztfán. A passió elsajátítása azt jelenti, hogy Vele Vagyok. Most nem történt csoda. Az egész életemet kell újrendeznem, újraképzelnem, újraalakítanom, miközben Vele lépdelek, mert ezek a lépések az újrendezést jelentik, és egyúttal minden lépés arról szól, hogy mindennek ellenére visszanyerjem, fölépítsem a bizalmam, mert enélkül egy lépést sem tudok tenni. Ez az alkotás: a bizalom felépítése. *Le pas* – Alberto Giacometti ezzel varázsolt el, a lépésszobraival, és tőle tudom, hogy minden lépés egy tett, amihez erő kell.

Kudarok és csapások sorozata ért a mai napon. Is. Ekkor kezdtem el gondolkodni a bizalomról, s megvilágosodott előttem a *le pas* neheze és origópontja. Pál második levele Timóteushoz, első rész. „Mert nem a félelem lelkét adta nekünk az Isten – ismétlem: a *félelem lelkét*, a *félelem lelkét* –, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét.” Ezt a világot teljesen átjárja a félelem lelke. Itt használja Pál az „egészséges beszéd” fogalmát – a magyarázat szerint az Istentől kapott „önuralom” tartozik bele ennek jelentésébe. Az Istentől kapott önuralom más, mint a közönséges önuralom, mert azt jelenti, hogy valami másra koncentrálok, nem arra, hogy lavírozzak az életben, mint a kígyó. Ez a *más* egy szóval: a bizalom. Az emberekben is, legyenek bármilyenek, a világban és abban, ami több, mint a világ, az Istenben, aki áttal léphetek. „Világosságra hozta az elmúlhatatlan életet” – ez is ebben a páli levélben szerepel. Az élet mulandó, és az elmúlhatatlanság benne az az egy-egy pont, amiből Giacometti szobrokat alkotott.

Ma segítséget kértem valakitől. Csak annyi segítség kell, hogy meg tudjak tenni egy-egy lépést. Segítséget is nyújtottam valakinek.

Valami épp elmúlt. Elvesztettem a gyerekeket, a tanítói állásomat, holnap egy dobozba be kell csomagolnom az összes tanítási anyagot, be kell dobozolni és elraknom két évet, mert elmúlt. Anyám meghalt, az élete elmúlt, és most az „elmúlhatatlanra” gondolok. Ez az, ami összesűrűsödik abban a „pontban”. Ezt Jézus alkotta meg. Giacometti alkotta meg.

„Eladtuk a házat”, ez volt anyám utolsó hallható szava, ez is a bedobozolásról szólt. És kilehelte a lelkét. Az egy konkrét ház volt, Zombor, Apatini út 21, de számára a lét háza, melynek minden négyzetcentiméterében jelen volt az ő élete és alkotása. És Tandorival kérdezhette volna, hogy mi lesz a medvékkel, ha meghalunk? A medvéinkkel?

Neurotikus rohamom van ma. A neurózisban van valami jelentős, ezt pont a neurotikus tanítványaimmal tapasztaltam meg, őket szerettem legjobban. A neurózis nem más, mint hogy „én valami mást szeretnék csinálni”, „másképp csinálni”, „világosságra szeretném hozni ezt a mást”. Igaza van Freudnak, apámból, anyámból, a társadalmi lehetetlenségekből ered, de akar is valamit, amit Freud nem vett számba.

Holnapra elmúlik a neurotikus roham, mert aki békét kíván, az megkapja. A „félelem lelkét” is teljes egészében át kell élni azonban. A „félelem lelke” több tud lenni, mint neurotikus, egyenesen őrjítő. Módom volt életemben látni és tapasztalni magamon és másokon neurotikus rohamok ezreit.

Valami azt mondja, hogy a bajnak meg kell esnie. Hogy kilábalhassunk belőle. Hogy muszáj legyen kilábalni belőle – egy lépés, még egy. *In concreto* nincs, amit nem vesztettem el ma. Lélekben azonban nyertem. Semmi mást, csak az „egy lépés” kötelmét. Félelmetes Pál Timóteushoz írt második levelének közvetlensége egyébként. Bizalmat szavaztam neki.

„A szavak ereje” kifejezést említettem ma, és közben elgondolkodtam, hogy tényleg? Hiszek én ebben? Mi ez? Annyit hazudunk, mismásolunk a szavainkkal, vagy épp bántunk, döfünk velük, nem könnyű rátalálni a szavak jótékony erejére. Mondjam úgy, hogy teremtő erejére? Nos, hát rosszat is lehet teremteni egy pillanat alatt. Mi akadályoz meg ebben? Vagy mi választatja velem inkább a Jót? Mi a Jó? Van-e Jó? Miből fakad, mit idéz elő?

Kaptam ma Jót is – jót –, több személytől. Miért a Rosszra – rosszra – koncentrálok?

Június 14.

A rosszra koncentrálni rossz szokás, és a történelem unszolására a filozófia, az irodalom is mindent megtett a huszadik században azért, hogy így legyen. Egészen sötét filozófiák és művek születtek, valamelyest a képzőművészet és a zene állt ellen ennek a hatalmas nyomásnak. Ezek persze általánosítások, mégis azt hiszem, hogy a múlt században a rosszra (és a gonoszra) való koncentráció dominálta a szellemet. És pont a szellemi emberek figyeltek árgus szemmel a rosszra, az ún. egyszerű emberekben (ami helytelen kifejezés) jobban élt a jóakarát. A huszadik században minden *kritikaivá* és kritikussá változott, és kevés energia, lelkesedés maradt a pozitivitás ápolására. Ennek megvan az oka, az ideológiák, eszmék bukása, a dogmák szégyenteljessége,

az erőszak rémuralma, a társadalmi elnyomás ezeregy formája, ámde úgy érzem, hogy most már végigmentünk ezen a negatív processzuson, elsötétedtünk rendesen, elhordoztuk a kétségbeesést, pusztulásra ítéltük a fügefát, belebetegedtünk az életbe, és most már a Jó szikráit, csírát, villanásait kell gyűjteni és ápolni, mert a gyerekeink is ezt várják tőlünk. A gyerekek tudják, hogy az előző nemzedékek szétbarmolták a világot és szét dúlták a természetet. Hogy is mondta Nádas a *Saját erdő*-ben? Sajnálja, hogy a gyerekeknek egy „szétbaszott világban” kell felnőniük. Nagyon kell ma is a kritika, rendszerkritika és mindennemű kritika, de a gyerekek ennél többet kérnek.

Én ezt a „többet” és „más” az istengondolatokban tudom megtalálni, és az isteni tükröződéseiben a természetben és az arcokon, szavakban, képekben. Azért napi szükségletem és kötelességem írni ezt a naplót, hogy ne engedjek a kétségbeesésnek, ahogy egy fiatal nő fogalmazta, a „negatív loopoknak”, azért, hogy – bármily nagyigényűnek hangozzék – szítsam az istenit és a bizalmat. Közben gyakran, akár a most nagyon erős sodrású Tiszában, előre úszok és hátrafelé tartok, csak néhány karhosszal araszolok előre. Közben hülyeségeket is mondok, gondolok és írok, eltévelyedek, sodor az ár, és nap mint nap beűtnék a sötét órák. Például kora reggel csodálom a tündöklést a vízparton, mire elkezdenek berregni a fűnyírók, melyek teljesen fölöslegesen tépik a fűvet, a talajt. A fűnyírás és a fakivágás az itteni városvezetőség mániája. Vagy a legjobb barátnőm rákja. Vagy az állástalanságom. Pénztelenségem. Társtalanságom. Nem sorolom. De itt az egyszerű ételek öröme. A fák. Néhány jó szó. A lányom hozzám való hűsége. Ezt kell inkább sorolni.

Abszolút egyetértek Lukáccsal és Pállal: „imádkozatok szüntelen”. *Priez sans relâche* – fáradhatatlanul. *Pray always*. Ezt teszem. Kicsit vagy nagyon sajnó, fáj is. De talán megnyit.

Az emberek zártsága. Az átok, mikor csak ő, csak ő maga van, csak én, csak én vagyok. Borzongató. Elfogadom már a másik ember maradéktalan másságát – de szomjazom az intimitást, a bensőségességet, közelséget, meghittséget, közvetlenséget, a kölcsönös érintettséget. Éget ennek a hiánya. „Soha ki nem lépni ebből a kontaktból”, írja Berhidai Priusz ferences szerzetes a Vele való kapcsolatáról. Ez a Vele számomra Jézus Krisztus. Vele, érintetten, meghittten, barátként. Együtt lenni. „Jelenlétét keresni a teremtett világban”, írja a szerzetes. „Miután Jézus Krisztus egy főben egyesít mindenenket, a kereszténység tanítása arra irányul, hogy hogyan kell és lehet a pillanatban a teljességet átélni, s az igazságot az időből kiemelkedve megpillantani”, olvasom csakúgy a *Vigiliában* Frenyó Zoltán filozófus tollából. Nekem nincsenek bizonyosságaim, csak ráérzéseim, ezek közt a legfontosabbak a kötődésre, „a kontaktra” irányulnak – emberekhez, állatokhoz, természethez, világhoz, transzcendenshez, ideákhoz. Könnyen meglehet, hogy nem szeretek eléggé, de kötődöm a szeretethez és ebből nem engedek. Mert micsoda *szeretettelnyomás* van! Épp a szeretetet kikezdeni, széttépni, elhallgatni, küszöb alá nyomni! Gyanúperben áll a szeretet? Miért pont ez a leggyanúsabb annyi mindenkinek? Én sem vagyok kivétel. A kivétel Jézus. Félve írom le a nevét, kissé remegve.

Ez a remegés velem van álló nap, hacsak nem ment fel alóla a tündöklés. Tündér. Kevesellem a pszichológiai megközelítést. Magasabbról, mélyebbről, a tágasságból, a meta-fizikaiból jöhet közel a szeretet essenciája. A pszichológia a gátakkal, gátlásokkal, akadályokkal dolgozhat, de ez az érintés a nem-tudom-honnanból jön.

Június 15.

Nem tudom honnan, miért, hogyan jött – a folyamat követhetetlennek tűnik most –, de már-már őrjítővé fokozódott a mai napon számomra a szeretet, az érintés, a figyelem, az érdeklődés már-már teljes hiánya. Társasági nap volt pedig, közéleti piknik, és épp ezért. Közéleti témákról volt szó, csak épp a köz-élet, a közösségi érzés hiányzott. Éppen társaságban kellett mélységében megélnem a kapcsolódáshiányt, következésképp az ürességet és a megbecsülés, tisztelet hiányát is. Nyilván én is ugyanúgy oka voltam ennek, mint a többiek. KÖZélet, KÖZösség és semmi KÖZünk egymáshoz. Aztán itthon Jean-Luc Mariont böngészve fejtem meg, hogy azért történt ez a KÖZ-szerencsétlenség, mert kimaradt az erotikus beállítódás, affinitás, magatartás az egész eseményből, mert csak értelmiségiként jelent meg majd' mindenki. Azaz kimaradt a szeretet adása és kapása. A politikai ellenzékiességbe torlaszolódtam be minden, és kimaradt az együttlét erotikus, érzéki, emberi atmoszférája. Rendkívül rosszul éreztem magam emiatt, az ember-ember KÖZi figyelem és érdeklődés hiánya miatt, hirtelen felpattantam a kerékpárra, és örületes rosszérzések közepette hazabicikliztem.

„Nem mintha saját erőnkől...” – Pál. A *saját erő* itt teljesen elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy a politikai tesztesztaságon és ellenérzéseken túl bármilyen összetartást kialakuljon. Csak individuumok voltak jelen. Nem felebarátok.

Hazajöve arra gondoltam, hogy érdekesebb egy szál rózsát bámolni egész nap, mint politikai eszmecserékben részt venni, amennyiben a politikához nem társul a marioni értelemben vett erotika, más szóval szeretet. Egyetlenegy meghitt szó sem hangzott el, legalábbis az én fülem hallatára nem. Néha valaki szólított a keresztneve-men, az nagyon jól esett, de a verbalitás azonnal eltorlaszolódtam. Mintha mindenkinek gombóc lett volna a torkában, amikor nem a saját értelmiségi monológját adta elő.

Másra vágytam, ezért kiKÖZösítve éreztem magam, ámbár nem volt miből, mert nem is volt KÖZösség.

Az ilyen élmények az örök visszatérés vágyának a negatívjai, hogy ne ismétlődjék meg soha.

A magány ettől sokkal teltebb, szeretőbb, szeretetre vágyóbb és érdeklődőbb.

Nem tudom, mi okozta ezt a blokádot, az a gyanúm, hogy nemcsak bennem, mert körbe-körbe tapasztaltam. Közös nyelv sem volt, csak a közös bosszúságok közhelyei. A más nyelven, mint ezen a politizáló nyelven való társalgás ki volt zárva. Ami azt jelenti, hogy egyáltalán nincs ellenzéki közösség, ami a hatalom közösségével szemben föl tudna állni. Én csak magát a frusztrációt éreztem közösség nélküli közösségi szinten. A racionalitásra szorítókozó (ál)közösségiség egyértelműen csődöt mondott.

Érdetelenség. A camus-i *idegenség, közöny*. Pedig én szerettem volna. Együtt lenni. Csak a blokádot miatt nem lehetett gesztusokat tenni. A talán lappangva létező jóindulatok ellenére sem.

Ilyenkor a kipusztulás, elveszés, végső soron az öngyilkosság gondolata bukkan fel.

Most eszembe jutott, hogy Jézus begyűjtötte a közösségét. „Emberhalász”, mindig csodálkoztam ezen a szón, nem kedveltem, de most már értem.

Mik lehetnek azok a finom, tapintatos emberközi gesztusok, amelyeknek értelmük lehet? Újra kell olvasni a *Közönyt*. Pont azt fejt ki, ábrázolja, amit ma intenzíven

megtapasztaltam, és ebbe fogok ma belealudni, hogy holnap új napra ébredjek. Közel elviselhetetlen így az élet, melynek az átkozott politikai megosztottság, ellenségeskedés és a hatalom eltipró mechanizmusának a kiváló működése az oka. Az ellenzék elvesztette az erejét, és, igen, az erotikáját. Legalábbis itt, Vajdaságban.

Az erotika valami finom dolog, ahogy Marion írja, eredendő, és talán csak az *origóra* való ráébredés által lehetséges, hogy fodrozódjon. Tükröződjön, ha nem vak, megvakult, foncsorhibás tükrök vagyunk. Nos, igen, a tükröződés senkinek sem sikerült ma.

Június 16.

Sikerült viszont rátennem a kezem a legmegfelelőbb olvasmányra, ami Jean-Luc Marion *Az erotikus fenoménje* Szabó Zsigmond kitűnő fordításában. A filozófia mint a bölcsesség szeretete nagyon fontos számomra, ha elhanyagolom, hamarosan megérezem a hiányát. Hiszen a fogalmakat valóban állandóan felül kell vizsgálni, variálni, módosítani, újabb kontextusokba rakni, megőrizni vagy elvetni. A vallási és filozófiai fogalmak közt kevés az elvetendő, hiszen bármily régi egy fogalom, „újra lehet hasznosítani”. Isten is egy fogalom. A Sátán is egy fogalom. A szeretet is egy fogalom, amelyet ebben a könyvében Marion górcső alá vesz, nem magát a szót, a fogalom „külsőjét”, és nem a metafizikáját, hanem azt, amit jelent(het), és ahogy az életben történik, a fizikáját. Az Marion fő tézise, amit mindig is tudtam, hogy a nem a kognitív az emberi essenciája, hanem a szeretetvágy, igény és adás és kapás; szeretetre vagyunk ítélve, ha nem szeretnek vagy nem szeretünk, tők szarul érezzük magunkat, és elveszünk.

A szeretetjajlásba persze beletartozik a gyűlöletjajlás is. Azt is mindig tudtam, hogy a szeretet [s a gyűlölet] nem érzélem, hanem minőség [hangoltság, tonalitás, mondja ő], mégpedig alapvető; ebben, ennek hiányában telik az életünk; olyan, mint egy elem, benne élünk vagy szomjazunk. „Létezésem csak kívülről, magamon túlról nyerhet igazolást”, abból, ami hozzám képes transzcendens. A szeretet másíkja lehet ember is, maga az élet is, a világ vagy Isten. Hogy ezt az elemet, az ötödik elemet ily kevéssé veszi tudomásul a modern és posztmodern filozófia, hogy a szeretetről NEM LEHET BESZÉLNI („erotikus afáziát” említ Marion), még kevésbé gondolkodni, azt orvosolja ez a munka. Szinte mindegy, hogy emberi iránti vagy istenszeretetről van szó, hiszen a szerelmes számára az ő Másíkja már-már Isten, aki az Istent szereti, annak meg az Isten ember [Krisztus, felebarát]. Az önszeretetet nagyon jól elintézi Marion, ezt is mindig tudtam, hogy önmagunkat közvetítő nélkül szeretni nem lehet, vagy ha igen, az hasadt állapotot eredményez. A Másík, a Te, az Isten abszolút lényegi szükségessége forog fenn, illetve a hiányállapotok katasztrófája. Szeretve vagyok-e és szeretek-e, ez mindenki centrális kérdése. A megsebzett egóval is foglalkozik Marion, ez a sérült állapot viszont, mint írja, közvetlenül beléptet „a szeretet birodalmába”. Hozzátehetjük Pilinszkyvel, hogy a *szerelem sivatagában* vagyunk, amikor még nem léptünk át.

Mariont olvasva többet nem szégyeltem a szerelmi szenvedéseimet, szeretet-problémáimat, -hiányomat és szenvedélyemet, istenvágyamat, mert meggyőződtem arról, hogy ebben nem vagyok egyedül. A tegnapi rossz közösség(nélküliségi) élmény

után ez a válasz érkezik ma egy könyvből. Tagja vagyok egy közösségnek, amelybe mindenki beletartozik, korhatár nélkül, a csecsemőtől a vénig. Ennek a problémának a szisztematikus tagadása, úgy emlékszem, így írja Marion, a létfedés létfedése. Mennyire röstelltem mindig a szerelmi szenvedéseimet és a szeretethiányomat, és lám, ebben vagyunk egyek. Most vagyok annál a fejezetnél, hogy a Másikat nem kell megszerezni. Ahogy Istent sem szerezhetjük meg. Sosem lesz az enyém. Annál bátrabban tudhatom szeretni. Akár hallgatva.

Június 17.

Hallgatva talán még jobban múlnak a napok, mint mikor beszélek, nem tudom, csak a hallgatás többletét érzékelem és azt, hogy a beszélgetések inkább zavart keltenek. Érdekes, a hallgatásban sosem vagyok egyedül – magányos igen, de nem egyedül. Érintkezem. Állandóan. Ez olyan, mintha a levegő szeretne engem. A levegővétel s a kilégzés is érintkezés. Mindig érzékelem köröttem a tágasságot. Amit végtelennek is mondanak, ámbár ezt a fogalmat kevéssé szoktam használni, hiszen elképzelhetetlen. Minden, amit elképzelünk, annak határai vannak. Érdekes, pont ezt jegyeztem ma fel Mariontól: „le silence de l’amour”. Valószínűleg valóban a szeretet csendje, amit olyankor érzékelek. Amikor nem megy át negativitásba, „negatív loop”-ba, hanem a csend szépen, koncentrikus körökben terjeszkedik. Nem merném azt kijelenteni, amit ma olvastam, hogy ilyenkor az Isten „munkálkodik bennem”, mindazonáltal gyönyörű kijelentésnek tartom.

Azonban, hogy valami munkálkodik bennem gyerekkorom óta, az bizonyos, csak sose tudtam, hogy ki, mi, miért és hogyan. De *kapcsolat* volt, nem tudom, mivel. Persze mindig olvastam, és amit olvastam, az sosem egy tárgy volt, hanem mindig szellemi. A szellemet szinte sosem szüntem meg érzékelni, még a kétségbeesésben sem, vagy talán csak a mélypontján, ahonnét gyorsan kiugrottam. A praktikus teendők azért esnek nagyon-nagyon nehezemre, mert szellemtelenek. No, azt nem tudom, hogy mi az, hogy „szellem”. Gyanús, fölöttébb gyanús, „dekonstruálendő” fogalom. Ezért jó, ha *érezkelem* a létét. Fényben, melegben, tündöklésben, vagy épp a hidegben, szikárságban. A kritikában is gyakran. *Critique* és a *les tonalités amoureuses* – mindig megpróbáltam összehozni e kettőt.

A szisztematikus hiánya, hogy sosem voltam szisztematikus semmiben – mert sokkal jobban érdekelt a naplózó folyam, a változás, a modifikációk és variációk, mint a rendszer. Sőt felettébb fölcsigáznak a modifikációk. Mi több, ebben látom a lényegiséget, nem a szisztémákban, bár nem utasítom el a fogalmak szisztematikus használatát, dehát azok is mindig más színezetet öltenek, hála Istennek. Hála, hogy változom. Az utolsó pillanatig. A változás híve vagyok. Ami állandó, az is változik, modifikálódik. Mondanám, hogy Isten is a maga modifikációiban eleven. Az „Isten” itt a minden, a végtelen, ami sosem ugyanaz. Ezáltal maradandó. *Steady*. „L’ipseite unique de ma chair, invisible, incertifiable.” (Marion)

Marha izgalmas kérdések merülnek fel bennem nap mint nap, s ami ebben bizonyos, azt Marion bizonyos Scève-től kölcsönzött mottója magyarázza, „du haut bien désiré”, amit a fordító „magasságosnak” fordított. Hogy van magas, az mindennapi tapasztalatunk, a „magasságos” ennek megszemélyesítése lenne? Ha, Marno

szerint, a semmi megszemélyesítése a senki, akkor ez is áll. A magas megszemélyesítése a Magasságos. Egészen csodálatos a magasság, ami nekünk, a Földön élőknek megmutatkozik. Reflexióban, vagy reflektáltanul is. Ez engem mindig elkápráztat. Az ég, az egy csoda, legyen akár atmoszféra, akár nem tudom, micsoda. Ez a fölfelé tekintés gyerekkori, sőt „paraszti” eredetű, faluról jön, ahol az égre tekintés volt az első mozzanata a napnak. A magasság. *L'haut*.

Nem hit ez, mégis bizonyos vagyok benne, hogy a magasság mindig üzen, kiolvashatatlanul. Ha a hit azt jelenti, hogy valamit fixálok, akkor *no*. De ha azt jelenti, hogy valamit szemlélek, akkor *yes*. A nem-csúszómászó lét föltétele a magasság megérezése, lehetőleg szemlélése, kontemplálása. Egyelőre ez a maximum, ahova el tudok jutni, hogy kontemplálok a magasságot.

Június 18.

Kontemplálok a magasságot is, meg a mélységet is, de még a laposságot is, és ez utóbbit tűröm a legnehezebben. Ezért iszonyú nehéz elvégezni bármely gyakorlati, ne adj isten, adminisztratív teendőt, eleve előnt tőle az unalom, és kínos érzetem támad. Most kitűztem magamnak, hogy minden nap elvégzek egy gyakorlati feladatot, és akkor legalább örülök, ha kész van. A szellemi munkát nem szoktam laposnak érezni, még a szótárírást sem. Legföljebb kínos, ha rossz művet muszáj végigolvasnom. Egyszóval nem a magasság sújt rám vagy a mélység sújt le, hanem a laposság – olyankor egy dimenzió – nyilván a vertikálitás – hiánya nem is csak unalommal, hanem bosszúsággal tölt el.

A „plusz dimenzió” megjelenését sosem lehet siettetni vagy kiprovokálni, még akarni sem. Például amikor úszok, kell egy kis idő, míg létrejön a mélység és a magasság találkozásából ez a „plusz dimenzió”. Vagy ha zenét hallgatok, akkor is kell némi idő, míg ez bejön. Tegnap pl. Brahms szonátáit hallgatva éreztem, hogy megemel. Egy beszélgetés során is idő kell ahhoz, hogy elmélyüljünk vagy megemelkedjünk, ha ez egyáltalán megtörténik. Épp ezért a közönséges, lapos beszélgetéseket nem kedvelem, ámbár mondjuk a piacon egy huncut mosoly vagy egy találó szó révén pattanhat a szikra. A lapos дума azonban mérhetetlen kinnal szokott megterhelni.

Ma kora reggel a 130. zsolnárt olvasva a várakozás boldogító érzését kontempláltam: „Várom az Urat, várja az én lelkem, és bízom az ő ígéretében”, „Moi, se m'attends à l'Éternel, oui, je m'attends à lui, de tout mon Être j'ai foi en sa parole”, azért szeretem idegen nyelveken is elolvasni, mert attól fölfrissülnek a jelentések. Arra gondoltam, hogy nem bánom, ha a várakozás betölti az életemet. Hisz ez az egyik legjobb állapot. Pláne, ha nem is tudom, mire. Az örökkévalóra, ami több, mint semmi! Az időben az időtlenre. A „plusz dimenzió”, amiről beszélek (magamban) feltehetően az örökkévalóval, az örökkel érintkezik. Kilép az időből. A várakozás, még ha üres is, betölti az időt, és túlcordul rajta. Pláne, ha nyugodt a várakozás, és nem feszült (nem valamire való). Kisebb-nagyobb tárgyiságok beugorhatnak, de az én várakozásom többnyire tárgyitalan.

A tárgyitalanság öröme. Amikor nem kell „tematizálni” semmit, az az öröm számomra. Érdekes módon úgy rémlik, hogy ezt a tárgyitalan várakozást anyámtól örököltem. Ő tudott így létezni.

És már az se baj, ha egy-egy „tárgyas” várakozás nem teljesedik be. Na és? Attól én még ezt a várakozó tonalitást megőrzöm. *Moi, je m'attends.* Azelőtt a tárgyias várakozás meghiúsulása bosszantott, de ma már nem. Ami tárgyias, az csökkent értékű. Megkockáztatom, hogy csak a tárgytalanság, tárgyatlanság boldogító. Amikor nem is kell küzdeni valamiért. Küzdek én szüntelen, de nem valamiért, hanem csak úgy... Mégis miért, talán azért, hogy felfogjak valamit a létezés kalandjából. Halálba torkolló kalandjából? Talán itt is a már idős (felettebb életszerető) anyámra kell gondolnom, aki ezt így elfogadta. Küzdött vele, foglalkozott vele, a halállal, láttam rajtam, de lassan, néhány év alatt elfogadta. Azt is érzékelttem, hogy találkozásai voltak közben az elhunyt szeretteivel.

Az Isten lélek, ismételtettem ma János 4:24-et, *Dieu est Esprit, God is a Spirit*, és ez a mondat felszabadít. Akkor helyben vagyunk. A lélekkel van és lehet találkozásunk. Mindig, minden nap. *Lélek – lehetséges* – lehet itt valami etimológiai kapcsolat a magyarban.

Nyugodtan és elég határozottan mondhatom, hogy hiszek a lélekben, és mindig is hittem. Anyám is hitt – ez ennyire fontos volna, hogy ezt valakitől „örököljük”? Hisznek a parasztek és parasztasszonyok is, például a Kató Kupuszinán – már egy ideje eszemben van Millet festménye, az *Angelus*, utána is fogok járni. Megejtettek a múltkor Kupuszinán a népi vallásosság tárgyiasult formái, a festett szobrok, naivak, nem szépek, és mégis tiszták valahol. A népi vallásosságot sok kritika érte, én azonban most már az értékeit látom.

Június 19.

Látom vagy nem látom, a látással problémáim voltak és vannak, sose tudom, jól látok-e valamit, mennyiben képzelgek vagy révedezek, és nem vagyok ügyes a nézőpontok váltogatásában, mert magamba vagyok tunkolva. Ezért is vártam mindig, hogy valaki vagy valami – az Isten, egy ember vagy egy szöveg vagy egy élmény – magamból kimentsen, hogy végre kilássak magamból. Talán ez életem nagy vágya: kilátni magamból, egyáltalán *látni*. Viszont előfordul, hogy épp a révedezés vagy kontempláció, a „tündöklés” pillanataiban érzem úgy, hogy látok: akkor, amikor mintha megnyílna nekem a világ egy addig ismeretlen metszete, mely hasítás azonban gyorsan be is zárul. Amit „tündöklésnek” nevezek, azok talán a transzcendencia felragyogásának, felrémlésének a pillanatai. A vízben, egy falevélen, egy korhadt farönkön vagy egy arcon. Akár egy kavicson. Ezt a különleges szemszöveget, ahonnan nézve így megnyílik valami vagy valaki, nem lehet keresni, akarni. Lehet, hogy a festők képesek erre a keresésre és megtalálásra. Giacometti azért ültette napokig, sőt hónapokig a modelljeit, és tapogatta őket kitarotán a szemével, hogy – noha szürkén festett és minimalistán szobrászkodott – megtalálja bennük a „tündöklést”, és a mellszobronk meg a portrékon át is üt a szikra, legyenek bármily kopottasak, majdnem monokrómok.

A tényzerűségeket azonban egyszerűen nem látom. Vékonyan léteznek számomra a tények, kevésbé veszem tudomásul őket, mert nem nagyon érdekelnek. Mondhatnám talán, hogy a teremtett világ *állaga* érdekel, és abban a fények, sötétségek, árnyak és villanások. Így azonban egy kaleidoszkóp forog előttem (bennem) mindig – igen, örvényben élek, és látás közben szinte azonnal elvonatkoztatok, absztrahálok.

Kislány voltam, amikor először történt ez meg velem a nagyszüleim falusi udvarában. Akkor lettem figyelmes a fények, árnyékok „állagára”, a színek sugárzására, egyfajta átsugárzottságra. És szemlélődő lényvé váltam. Azóta nem nagyon érdekel az objektivitás. És ezért érezhetem úgy, hogy ki kell mentsem magamból, mert a saját szubjektivitásom foglya vagyok. De vajon mondhatnám-e József Attilával, hogy „egyremegy, szappangolyó, vagy égbolt van fölöttem”? Nem azt mondja, hogy mindegy, hanem hogy *egyremegy* – ugyanarra fut ki? A szivárványló szappangolyó az én valóságom/világom metaforája, az égbolt viszont tőlem független való, én mégsem láthatom tőlem, a szappangolyómtól – szivárványhártványtól – függetlenül.

Mi a színről színre látás? Istent nem lehet színről színre látni. A színről színre több, mint szemtől szembe, azt is jelentheti, hogy egészen tisztán. Egy – nem létezhető – abszolút festmény?

„Abszolútum” – iszonyatos rossz felhangjai vannak ma ennek a szónak. Hogy nincs abszolútum, ez ennek a századnak a legfőbb mondandója. Az emberi lélekből mégsem vezett ki valami „abszolútumnak” a teljesen zavaros sejtelme vagy balsejtelme. „Abszolútum” – botránykő, botlatókő, maga a bukás a mai felfogásban. És valahol eldugva mégis egy rejtett sarokkő. Vagy „marokkő” [ez Marno szóalkotása]. De keresni valamiféle abszolútumot, ez a hibbantak karakterisztikuma – a legfőbb hiba.

Június 20.

A legfőbb hibát vajon elkövettem-e? Hibáztam töméntelen sokat szóval és cselekedettel. Életem hibák füzére. Mindez abból fakadt, hogy sosem tudtam pontosan, hol vagyok. Nem tudtam helyet leltni, megtelepedni a társadalomban – igaz, amit a lányom a szememre vet, hogy két centivel a föld fölött lebegek. A víz a megnyugtató elem számomra.

Ma kora reggel elnéztem egy gólyát. Alig érintette a lába földet, és a térde – hibásan!? – előre hajlott. Gyönyörű madárnak láttam, teljesen harmonikusnak, akit az a bizonyos *grâce* karakterizált. Nem volt nálam gép, a retinámba fényképeződött. Azokban a percekben ő volt az élet. Próbáltam azt gondolni, hogy én is élet vagyok, nem csupán kapcsolódom az élethez, hanem az vagyok én is. Boldognak lenni azt jelenti, gondoltam, hogy a világ ölében lenni – mint a gólya –, mely körülölel. Eszembe is jutott Weöres Sándor verse, a *Ha a világ rigó lenne*.

Ha a világ rigó lenne,
Kötényemben ő fűtyülne,
Éjjel-nappal szépen szólna,
Ha a világ rigó volna.

De ha a világ rigó lenne,
Kötényembe nem is férne,
Kötényem is honnan volna,
Ha egész világ rigó volna.

A tiszai hidat javítják, és úszás közben már hajnali hatkor kezdetét vette – a kelepést megsemmisítő – berregés. Éktelen háttérzaj, fémporfelhő szálldolgál. Ilyesféle háttérzaj a tudatomban is van, gondoltam. Nem teljesül be a tisztaságvágyam, és nem tudom, mit kellene tennem, hogy teljesüljön. A nem-tisztaság fájdalmat okoz, és a tudatomban is érzem ezt a szennyezettséget, pont, amint a természet is szennyezett körülöttem. Zajgás a fejben s a híd alatt. A fémreszelés nemcsak a konstrukciót, hanem a levegőt, a tájat is megremegtette. Azóta is remegek egy kicsit. Bizony, piciny bizonyosságom sincs, nemhogy abszolútumom, jó vicc, hogy hibázok. És csak tapogatok, tapogatódzom az érzéseimmel meg a gondolataimmal.

Jó, amikor normális emberektől normális emberi beszédet hallok – érzem benne a világi, földi dolgok pörgését, az ügyekkel-bajokkal való elfoglaltság döccenős menetét. Én csakis szellemi dolgokkal, irodalommal és nyelvvel foglalkozom, és sosem tudok belezökkenni ebbe a normális kerékvágásba. Szavakkal, mondatokkal foglalkozván azonnal elbizonytalanodik minden, mint mikor ködbe, viharba kerül a repülő, talán ez jó hasonlat. A szavak, mondatok világa egy állandó bizonytalan, változó kavalkád, melyben csak keresem a pontosat, a helytállót.

Tegnap rápillantottam a könyves asztalkámra, és a szótárakon ott feküdt kitérve a kisebbik Biblia – szép látvány volt. Szép ez a könyv. Ez a látvány fölért a gólya látványával. És még valami fölért vele: Millet: *L'église de Gréville*, a falusi templom a nyugalomával, stabilitásával, a báránnyal meg a kapással, a kapás útjával – nagyon hasonlóan lépkedek én is itt, Zentán. Talán kora reggel lehet ezen a képen is, de lehet, hogy tévedek, és az én kedves kora reggeleimet látom bele. Olyankor minden rendben. Meditációval, angol és magyar nyelvű bibliaolvasással kezdem a napot évek óta. Most nyáron közvetlenül ezután az úszás következik. A hajnal és a reggel a napom biztos pontja, később minden összekeveredik. Télen gyertyát is gyújtok olyankor. Nyáron a vízben mondom el a Miatyánkot a kellő pillanatban. Hiszen látom is a mennyeket.

Mert az a levegőég-kék nem csupán „kék”. Páratlan, egyetlen, utánozhatatlan, összehasonlíthatatlan, lefesthetetlen kék az. Bár a festők néha közel kerülnek hozzá, például Millet ezen a festményén. Ez az égi kék szín is egy „biztos pont”, amihez igazodom, amihez hű vagyok, mindig visszatérek hozzá, és nem hagyom abba a csodálatát.

Június 21.

A csodálat akkor szakad meg, ha rossz lelkiállapotba kerülök, és azért kerülök rossz lelkiállapotba, mert a csodálat megszakad. A rossz lelkiállapot fő jellemzői a szorongás, a lelkiismeret-furdalás [bűntudat], a megvetemedés [sőt elvetemülés], a bezárulás, az összezavarodás. Tegnap este szerelmi eksztázist éltem át, és ma lelkifurdalást érzek amiatt, amit önkívületemben mondtam, noha nem tudom, mit mondtam, hisz önkívületben tettem.

A fű hatására úgy éreztem, hogy átpördültem a lét túloldalára, ahol felfüggesztődött minden, ez az egész itteniség. Egy olyan térben találtam magam, melynek más a geometriája, érzelmileg is más színezetű, és egész más dolgok foglalkoztattak, mint itt. Mindenekelőtt a szeretet. A hús – a *chair* – finomsága. Teljesen bársonyosnak és égszerűnek éreztem a férfi bőrét, mintha körülölelt volna teljesen. És a húsában a *világ húsát* éreztem. Valamit beszéltem. Aztán elterültem a padlón, keresztben, széttárt karokkal.

Reggel elmentem úszni az áradó Tiszába, és utána azt vettem papírra, hogy „átrándultam az örökkévalóságba”. Még egy kicsit tartott az eksztázis. Később minden visszakopott, nagyot huppantam. De előtte még azt éreztem, hogy minden együtt van a tudatomban, minden idők és [élet]korok, a középkor, a háborúk, a születés és a halál, kavargva; a régmúlt születésem és a jövődő halálom.

Imádkoztam, hogy bocsássa meg Isten a bűneimet, azt, amivel szabotálom vagy túlbeszélem, torzítom a szerelmet, a szeretetet, mely mintha belém volna fojtva, valami szabotálja. Egyedül és csakis az Isten tudja megbocsájtani ennek bűnét. A szeretet elfojtása durva hasonlattal olyan, mint a gyerekgyilkosság. Nincs rossz szeretet, amiként nincs rossz gyerek.

Van egy más világ – ez volt az eksztatikus gondolatom. És még reggel is éreztem ezt, egyedül, már visszakerülve ide. A felfoghatatlan világegyeteméből. Ahova beleúsztam.

Június 22.

Beleúsztam ma a Tiszába, aztán elnéztem azt a néhány embert, aki kora reggel áztatta a tagjait a folyóban – kicsit zavarban voltak, hogy ez milyen jó és szép, és kicsit meg voltak illetődve. Nekem meg a Tisza valóságos szerelmem lett, kellett hozzá idő, hogy megszeressem [mivel dunai vagyok], de most már állandósult a kapcsolatunk, és nem akarok megválni tőle. Olyan „misztikus” élmények a kora reggeli nyári úszások a folyóban, amelyek nem megunhatók, és az örök ismétlődés pillanatai ezek. [Legalábbis nyaranta.]

Ma találkoztam ezzel a fogalommal, hogy „soul helper”. „An individual who comes into your life for a moment, lifetime or anywhere between, and helps your soul move towards growth, healing and alignment.” Érdekes, hogy ez a „soul helper” számomra a Tisza, az Istenhez fordulás, az írás és egy tárgy – egy nyers fa rózsafüzér. Ez a tárgy a kapaszkodóm, vele alszom, a tenyeremben fogom lágyan. Szeretem a nyers fáját fogni. Az is fontos, hogy ez egy ajándék egy ismeretlentől – a zugi Loreto-kápolnában, a Santa Casában találtam rá az ajándékra, valaki egy cédula kíséretében – „vigye magával!” – a padra helyezte.

Az uszoda szomszédságában fedeztem fel ezt a parányi, ablaktalan kápolnát. Sötét van benn, villany gyúlik, ha valaki beljebb lép. Sajnáltam a cserepes virágokat az oltárnál, hogy csupán villanyfény jut nekik. A kápolnában, amikor úszás előtt vagy után betértem, sohasem volt senki. Az oltár mögött a Fekete Mária, a Virgo Lauretana szobra állt. A kápolna persze XVIII. század eleji utánzat, mi több, nem olyan rég úgy, ahogy volt, arrébb is helyezték az egész házat egy építkezés miatt. Szerettem ezt a sötét, csöndes, üres helyet. A fa rózsafüzér azt a lélekállapotot is hozza, amikor az úszástól felfrissülve elüldögéltem odabent, az áthelyezett utánzatban. Néha találtam ajándékot – egy gyertyát, egy képeslapot vagy ezt a rózsafüzért, mely azóta is társam az éjszakában.

„Megint egyedül maradtam ezekkel a kurva számlákkal”, ilyen mondatok elhagyják a számat; már nem emlékszem, mikor nem voltam velük egyedül. Az egyedüllétnek sok dimenziója van, az ilyen bosszankodásoktól kezdve az elhagyatottságon át a kitárulásig, amikor az egyedüllét jó. Olyankor szinte hangzik a fejemben a beszéd, ma magamban beszéltem, félhangosan, mint gyerekkoromban.

Az egyedüllét egyáltalán nem a „rossz” kategóriájába tartozik. Folyik benne valami beszélgetés megállás nélkül. Tulajdonképpen, noha az vagyok, nem vagyok magányos. Nem fáj a magány a belső beszédnek ebben az áradásában, csak sajog. Évtizedek alatt gyakoroltam be a magányt, amit jobbra önként választottam. Már gyerekkoromban is. Már általánosban is én voltam az a kislány, aki a szünetben félreáll a fal mellé, és báméskodik.

A másokra való nyitás, nyitottság sem hiányzott belőlem, bár ma már nehezebben nyílik az ajtó, megvetemedett, de még ki tudom lökni, meg is szoktam tenni, ha alkalmam nyílik rá. De csak kis időre jönnek be a ritka vendégek.

Mais ne doutez pas. Si vous avez tout essayé, tout donné, profondément aimé, alors il n'y a rien à regretter. Mindent megpróbáltam. Mélyen szerettem embereket. Ma arra gondoltam, hogy a szerető, vágyakozó istengondolat nélkül a felebarátaink, hozzátartozóink iránti szeretet is gyöngye lábakon áll. Az én térdem is megroggyant jó párszor.

Most vihar tör ki, szeretem. Neurotikus vagyok, na. Nem is az kell, hogy kontrolláljam, hanem hogy elfogadjam. A kerti fenyőfa rugalmas törzse sem törik el, hanem együtt hajladozik a sűvöltő szélviharral. Éld át a viharzást, barátom! Hát nem gyönyörű? A szellemi viharok...

Június 23.

A szellemi viharok nem kíméltek ma sem. A szerelem ajándékát azért nem nyertem el, mert annyira akartam. A szerelemben voltam szerelmes. A hit kegyelmét azért nem kaptam meg, mert folyamatosan rágtam magam rajta. Tematizálom, amit nem lehet tematizálni. „Dieu seul peut franchir la distance qui nous sépare de Lui.” Csak Isten maga tudja áthidalni a távolságot, mely elválaszt tőle, írja Simone Weil.

Ma kora reggel a Tisza-parton csodának éreztem a Napot, melynek fényében a világ fürdik, a napsugárzást, mely fölöleli a Földet. Erre az egésyre tudtam volna, vagy mondtam is magamban, hogy ez az Isten. Karl Gödel, a nagy matematikus a világot értelemmel átitatottnak írta le egyik levelében. *Reason-imbued world*. És hozzáfűzi a kérdést, hogy a humán lények valóban irracionális abberációk (*irrational aberrations*) lennének ebben a racionális rendben? Egy következő világban (*next world*) fogjuk csak megérteni, mondja, az evilági tapasztalatainkat, amelyek ott majd nyersanyagot képeznek a további tanulás számára, és abban a másik világban (túlvilágban?) majd kifinomul a felfogásunk, a megértésünk, és megszabadulunk korlátainktól. Ebben a túlnani jövőben fogjuk elérni a létezés magasabb fokát (*higher state of being*). Mert az az ember esszenciája, hogy valami többé váljon, mint ami itt. „It is our essence to become something more than we are there.” [Sajnos angol fordításban olvastam, a német eredeti leveleket nem találom.]

A matematikus a Bibliájában Pál korinthusbeliekhez írt első levelében aláhúzta a 33–49. verseket, amelyekben Pál a feltámadást magyarázza. „Elvettetik az érzéki test, feltámasztatik a lelki test”; „elvettetik erőtlenségben, feltámasztatik erőben”. Gödel hitt a túlvilági életben. No, ő is rettentő neurotikus, sőt paranoiás volt, és iszonyú sok lelki kínban volt része élete során. Minden nap szenvedett, félt, hogy megmérgezik. A végén egyáltalán nem evett, éhen halt, akárcsak Weil.

Egyébiránt megjegyezte, hogy a rosszul működő egyházak és a kortárs filozófusok elsőrendűen arra törekcsenek, hogy kiverjék a vallást az emberek fejéből.

Június 24.

Az én fejemből ugyan nem. A világot csodának tartom. Ha kialszik bennem a csodának a tudata, semmi vagyok, *nothing*. Ez a „csodaság” az érzékileg percipiált világra és annak „konceptusára” vonatkozik. A Föld csodáját illetően Jóbot idézem: „Egyébként kérdezd meg csak a barmokat, majd megtanítanak, és az égnek madarait, azok megmondják néked. Avagy beszélj a földdel és az megtanít téged, a tengernek halai is elbeszélnek néked.”

Ma eldöntöttem, hogy nem fogom fokozni, gerjeszteni ezt a fajta percepciót borozással, ami másnap majd hihetetlen kínokat vált ki belőlem, nem annyira testieket, mint inkább lelkieket. Borzasztóan megviselt a minapi borozás a volt szeretőmmel, szegyenbe mártott, és újonnan rám húzta a szeretetlenség vizes lepedőjét, amint korábban is pont ez a szeretőm volt az, aki nem szeretett. És a magaslati pont volt a mélypont. Ez a két paradoxon szinte a személyemre volt szabva. *A nem szerető szerető*. Akit most már mindétég elengedek a borával meg a fűvével együtt, hiszen az fordult elő többszörösen, hogy simogatás gyanánt mindannyiszor fel lettem pofozva a semlegességének, egyfajta szívtelességnek, anti-empatikusságnak a legyintéseivel. Erre a negatívumra következett ma egy felismerés.

„A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés”, olvastam ezredszer a páli meghatározást, és egyszerűben világossá vált előttem, mintha csak először gondoltam volna át ez a mondatot, hogy de hisz ez régóta megvan bennem! Nem kell nekem kaparnom a hitért, és nem kell sehova se kaptatnom, csak megértenem, ergo kifejezmem ezt, amit tudok. Ismét beigazolódtott a régi igazság, hogy arra jövünk rá, amit már tudunk.

Az előbb a láthatóságról beszéltem, de azon mindig átsüt a láthatatlan.

Minden percben szükségem van erre az ilyen hitre, különben leragadok a kielégületlenségem, a záporozó szeretetlenség alján, ami hit nélkül hisztériához [*histszériához* – variálta a szót Marno] vezet. Enélkül a hit nélkül pusztá, didergő vágy vagyok, vagy csupán egy boldogtalan létező.

Amint valami tudatosul, lett légyen az bármily nehéz ügy, mindjárt könnyebb. Épp ezért kell tartanom magam az absztinenciához, mert a tudatosság állandó fénye jobb, mint a mámor villódzása. Az csak olyan legfőljebb, mint a tűzijáték, azonnal feledésbe merül.

Június 25.

Feledésbe merül, aminek nem kéne, és megmakacsolja magát az emlékezetben, aminek feledésbe kéne merülnie. Ez is egy olyan mozgás, mint az úszás a folyóban, lebukni, fel a fejjel, le-föl. Mindig ár ellen úszok, lévén a Tisza erős sodrású. De szellemileg is mindig ár ellen úsztam. Ez megizmosított. Ma folyóparton azon meditáltam, hogy Krisztus élete és sorsa valóban mindent magába sűrit, ami az emberről és sorsáról tömören elmondható. Szeretetre tanította az embereket, egymás elfogadására,

a megvetés kerülésére, az egyenrangúságra, a nők tiszteletére, barátságra – megcsúfolták, megkorbácsolták, megalázták és a leggyötrelmesebb módon kivégezték. Ha nincs a feltámadás, akkor az emberiség történelmének és az intenzív „embernek lenni”-nek semmi értelme. Az isteni rész feltámadásának be *kell*t következnie. Hogy az emberi élet ne legyen egyszer használatos, eldobandó limlom. A feltámadásban hinni talán azt jelenti, hogy *nem!*, nem vagyunk egyszer használatos cucc! Örömhír rejlik valóban ebben a tagadásban. John Donne így fejezi be *Ez színjátékom vége már...* kezdetű szonettjét: „hirdessetek megtértnek mindenütt; / mert itthagytok húst, földet, ördögöt”. „Imput me righteous, this purg'd of evill, / For thus I leave the world, the flesh, and devill.” A föltámadás megigazulás. Fogalmazhatnék úgy is, hogy kijavítja az egész szörnyű igazságtalanságot, ami Isten testével – a miénkkel – megesett.

Azon is elgondolkodtam ma, hogy az „imádás”, „imádni” [*adore, worship*, szerbül *obožavati*, ami szó szerint 'istenítést' jelent] – ezek a szavak mennyire helyén vannak ebben a szférában, amelyben kutakodom, és amelyben élek. Az „imádás” a szeretet/szerelem felsőfoka, átszellemült fokozata, egy tartós, intenzív érzelmi-gondolati minőség. [„Thinking is a form of feeling, feeling is a form of thinking” – Susan Sontag.] Megértettem, hogy nem szükséges mellőznöm. Az is megfordult a fejemben, hogy pünkösöd óta folyamatos szerelmi állapotban vagyok, annak nehezeivel együtt, és hogy ez a létsík [eléggő fensík, *highland*] az én megfelelő helyem. Rátaláltam egy cikkben ennek leírására is, a mélységbe vetítve. „The deepest core of my being – the vaste, mostly hidden realm of the mind from which inspirations flows, from which oru desires pulse – the subjective part of the human spirit that makes each of us ineluctably who we are.” [David Brooks] Arról szólt a cikk, hogy mi az, ahova a mesterséges intelligencia soha nem juthat el, s amelyből nem meríthet. *Sacred region? Essence of being human?*

Ezekről a dolgokról én úgy gondolkodom, hogy egyszerre vagyok bent a vallásos szisztémában, és tekintek rá a szisztémán kívülről. *Essay* – kísérlet, nem más, de egyszersmind realitás, amelyben létezem.

Hallom ugyanakkor nagyon távolról a cinikusoknak – köztük annak a férfinak, akivel együtt voltam, és aki nem szeretett – a röhincselését; kinevetnek. A cinizmus álláspontjára soha, semmiért sem tudnék helyezkedni, nagyon távol áll tőlem. Képtelen vagyok cinikusan viszonyulni az élethez, nyilván mert lényegében szentnek tartom, legalábbis tényleg van benne egy „sacred region”. Épp ezért az imádat is a kenyerem. Ahogy a Faragó parasztkenyerét is imádom érzéki és esztétikai, már-már vallási szinten.

Szégyelltem volna, ha nem jöttem volna rá az „imádatnak” a helyére a lelki, szellemi életben. „Dieu est Esprit, et il faut que ceux qui l'adorent l'adorent par l'Esprit et en verité.” [János 4:24.] Ez itt szépen meg van, ki van mondva. Muszáj fürdetnem a szavakat az idegen nyelvekben, hogy kissé elidegenítsem és másként lássam, halljam őket.

Megnyugtató volt, mikor ma rájöttem arra, hogy mit NEM kell szégyellnem, önmagam előtt elsősorban. A naplózás mint lelkigyakorlatozás megerősít – nem önmagamban, hanem abban, hogy ne mondjak le a „vérité”-ről. A magam *véritéje* hogy függ össze a roppant nagy *véritével*? Most úgy érzem, hogy összefügg.

Június 26.

Úgy érzem, összefüggésekre lelek rá az életemben keresztbe-kasul, és ez nem történt volna meg, ha nem fogadom el végre maradéktalanul a saját spirituális, vallási, közelebbről keresztény irányultságomat a problematikuságával egyetemben. Eközben a dogmatika inkább taszít, de a kinyilatkoztatásokat, tanításokat nem vetem el, hanem igyekszem szemügyre venni őket, némelyiket elsajátítani. Nyelvet keresek az erről való beszédhez, és nyelvekhez folyamodom. Le kell fordítanom a spiritualitás/vallás nyelvét úgy, hogy az ebben az én közegemben érthető legyen. Walter Benjamin írja *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában* című nagyhatású tanulmányában, hogy a hagyomány erőteljesen megrendült, a kulturális örökség tradicionális értékei likvidáltak. „Nagy történelmi korszakokon belül az emberi kollektíva egész létezési módjával együtt megváltozik érzékelési módja is.” [ford. Barlay László] A vallási ideálok elavultak, a modern kor másmilyen, nyugtalanabb érzékenységet kíván meg, állítja Benjamin.

No de az nem lehet, hogy az „all-changing, unchanged” [John Donne, Ferencz Győző fordításában „mozgatónk, s örök”] ezekben a mi kis XIX., XX., XXI. századainkban érvénytelen lenne, hiszen bizonyos perspektívából porszemek a századocskáink. S akkor mit számít a változékony, politikailag meghatározott korhangulat? Ha „onnét” nézzük, lópikulát. A szavaink, fogalmaink zöme nem a modernitás gyártmánya, és bennük jelen van a tradíció.

Ma reggel eszembe jutottak a lányom könnyei, ezek a felnőttkoriak. Ő nagyon tud sírni, voltak is korai bánatai, gyásza. És az jutott eszembe hirtelen, hogy azokban a kövér könnycseppekben, melyek néha le szoktak gördülni az arcán, *isten szikra* lakozik. Namármost, egy elavult fogalmat vetett volna föl a tudatom?

Aztán tovább költötte az agyam a szókapcsolatot, mert *ördögi szikrát* is ismerek, ez lakozik pl. C.-ben, az író kollégában, aki vidám fickó, nem véletlenül szeret a szövegeiben eljátszogatni Lucifer nevével és különféle sátánnevekkel, amelynek változataival az alteregóit ajándékozza meg. Tetszeleg az ördögösségben. Ég benne a pálinka, és úgy bánt másokat, hogy még csak nem is tud róla. Eldicselkedett nekem azzal, hogy előfordult, az anyát s a lányát párhuzamosan kúrta, meg azzal, hogy egyszer azt mondta az apjának mosolyogva, hogy akassza fel magát. A nőket, akiket kúrt, ez az ő szava, különböző pálinkafajtákhoz hasonlítja stb. Pszichedelikus kabinban él, amelynek atmoszféráját transzcendens világnak érzi. („Ebben az értelemben a függőség a lusták transzcendenshez vezető legkézenfekvőbb ösvénye”, írja dr. Máté Gábor.) Ez a politoxikomán pasas szemfényvesztő mutatványokra képes, hol kocsmatündér, hol misztikus, hol beavatott, hol óriáscsecsemő, hol outsider, hol lázadó, hol csábító, hol káromkodó paraszt ésatöbbi. Oly mértékig irritált az ördögi szikrája, hogy ő az egyetlen író, akinek a dedikált könyveit kidobtam a kukába.

Június 27.

Kidobtam a kukába a saját szövegeim háromnegyedét is. Ez az indulat azóta részem, amióta írok. Szinte semmi sem felelt meg a saját magamnak szabott normának. Ma is az volt az első, amit feljegyeztem, hogy nem akarom a könnyebbséget keresni. És

nem szeretem azt, ami *cool*. Kénytelen vagyok elfogadni a belső drámaiságomat. És magukon a gondolatokon kívül semmi szert nem akarok használni ezeknek a drámai gondolatoknak a csillapítására.

Az „ördögi szikra” hordozójával való találkozások mindig rendkívül felzaklattak, fölszökkent a vérnyomásom, a pulzusom. Vele ittam, füveztem és elárultam a titkaimat, árulást követtem el, ő azonban szerencsére nem figyelt más emberekre, és nem regisztrálta, hogy mit hallott. Nos, ezek a züllési kísérletek valóban „ördögi kísértések” voltak, amelyeknek azonban sosem engedtem egészen, ellenálltam és visszakoztam. A zülléseket követő szenvedéseim azonban nem voltak banálisak, önelemző naplóoldalak százai által másztam ki abból a szellemi- és lelkiállapotból, testi állapotból, amelyet a „mocsár” vagy „kátyú” metaforával szemléltethetek. Mindig sikerült újra kimásznom és újra visszaesni, amikor újabb kísértés ért. A kísértés kívülről is jöhet, meg belülről is – legtöbbször a kettő összeszikkasztásából, zárlatából. A megmenekülésben éppen az „isteni szikrát” hordozó lányom volt segítségemre. Ő harcolt értem. C. ezt nem tette, hisz egyáltalán nem létezik számára a Másik; ő csak csábítani tud.

Nos, íme az élő példa arra, hogy az „elavult fogalmak”, pl. az *isteni* és az *ördögi szikra*, a *kísértések*, a megmenekülés és a megmentés nem is annyira elavultak, hiszen az életfolyamban számos tapasztalat találó kifejezői. Legyenek akár „kiégett metaforák”. Mivelhogy magyar–szerb szótárt írok, tudom, milyen nehéz megkülönböztetni a konkrét és az átvitt értelmet, jelentést. Például az, hogy a szél korbácsolja a hullámokat, átvitt értelmű kifejezés-e, vagy sem? S az, hogy az eső esik, hull, veri az arcomat? Tűz a nap?

Másrészt ma már nincsenek teológiai vagy vallási közhelyek, mert nincs *köz*, ahol ezeknek helyük lenne, vagy ha igen, az kicsiny, szétszórt, szubkulturális. Én azon vagyok, hogy újra felfedezzem ezeket a „közhelyeket”, ezt a szókinccset és fogalomtárat. Mivel senki sem rágta őket a számba soha, nekem nem dekonstruálnom, hanem a magam számára konstruálnom, megalkotnom szükséges őket, ahogy például immár teljes biztossággal veszem át az „ördögi kísértések” szintagmát, mert a tapasztalatvilágomban megtaláltam a megfelelőjét. A kifejezés egy egész univerzumot megnyithat, és egy roppant tenziót képes kifejezni. És általa jobban meg tudom érteni magamat, az eseményeket, melyeknek szellemi tartománya tagadhatatlan. Az „ördögi szikrával” tehát nem az alkoholista C. személyét démonizálom, hanem a szellemének a gyújtópontját jellemzem. [Ez ellen ő sem tiltakozna, csak nevetne rajta, és fokozná az önbizalmát, hisz „fényhozónak” tekinti magát. Ez a fény hasonlít a rockkoncertek, a diszkók, a kivilágított kirakatok fényeiére... S az éjszaka folyamán gyorsan csikké és hamuvá válnak a Fényhozó szikrái.]

S miután a fentieket leirtam, tanúja lehettem Fanny kristálykönnyeiének, amelyeket a tizenegy éve halott apja születésnapján ejtett. Mindegyik könnycseppgyöngyben ott egy parányi arckép.

Június 28. Ferihegy

Parányi arcképekről olvastam épp most Donne-nál: minden könnycsepp, mely képedet viseli, „arcod bélyegét” hordozza, érmévé, sőt glóbuszá válik (Búcsúzás: a sírásról, ford. Ferencz Győző). John Donne-nál és Plótinosznál pontosan rátalálok

arra, ami engem a hit kapcsán érdekel. A gyakorlati élet mint felkészülés a szemlélődésre. A cél az, hogy a szemlélődés folyamatos létállapotává váljék, és a hétköznapi életet is átvilágítsa az *ebből a gyakorlatból* fakadó fény. Plótinosz misztikája nem is olyan misztikus! Univerzális tanítás, mely bármely vallás, felekezet, akár a zen meditáció szempontjából esszenciális: a kontempláció lényegét fejezi ki. Van vallástalan meditáció is, mely abban különbözik a vallásostól, hogy nem használja emennek a fogalmait, képzeit, összefüggéseit, hanem a tudat kiüresítésére, a mentális áttetszősége törekszik.

A kontemplációban rejlik valami nagyon szép, olyasmi van benne, mint a rózsa vagy a fejes saláta „szíve”. A fejes saláta halványzöld, nedves „szívének” valóságos imádója [falója] vagyok, és mindannyiszor meg is csodálom a kicsi és még kisebb, zsenge, szinte áttetsző belső leveleket. Plótinosz is beszél a szemlélődés öröméről, a szellemből fakadó ragyogásról. Fontos, hogy ő nem valami komplikálthoz, hanem valami egyszerűhöz akar eljutni. És a szótól – mondjuk az „Isten szótól” – a tapasztalatig – az istentapasztalatig. És fordítva is: a sok mindenféle érzékelésétől Isten egyetlen jelenlétének kitapogatásáig. És a vele való egységig, de én itt még nem tartok. Addig viszont vele tartok, hogy a filozófia (mint kontempláció) életstílussá válhat, és gyógyírrá, hiszen a Jót kutatja. Mi a Jó? Minőségeket sorol fel: szelídség, jóakarat, finomság – eddig sem jutottam el, de legalább nem vagyok mérhetetlen távolban tőle. A Jó azonban mérhetetlenül fontos számomra, és nem akarok elmélyedni a Rosszban – nem is tehetem, hiszen anya vagyok.

Az érzékelhető világ a formák világának megmutatkozása, írja Plótinosz. Nos, ezért szeretem én a festészetet, különösen az absztraktokat és az absztrakciókat.

Itt a reptéren is lenyűgöz a sokféleség, a sok faj és nyelv. Úgy gyönyörködöm a szép vagy kevésbé szép emberekben, elnézve a legkülönbözőbb arcokat, mint formákban. A fekete arcok különösképp kedvesek, mert távoliak. Ezer különböző karakter röppen köröttem – megannyi emberforma. Egy-egy gyönyörű arcon – rézvörös hajú, sötét szemű lány, őszülő hajú fekete asszony, fekete hajú nő fekete ruhában, amint az ősz anyját nézi – megtapad a tekintetem, észreveszik, elkapom.

A reptér valóban *non-lieu*. Borzalmas káosz és *ugyanakkor* hihetetlen rendezettség, szervezettség. Még jó, hogy nem esik egymásnak a rengeteg *ego*, amihez nagyfokú fegyelmezettség szükséges, vagyis civilizáltság. Amivel vele jár az elidegenedettség. Lehetetlen Személyt látni a másokban. Vagy személyt Látni. Nem is szabad, mert akkor felbomlana ez a sajátos rend, mely féken tartja a zűrzavart.

Hatalmas profittermelő gépezetben ücsörgök itt az izlandi járatra várva [két óra késés]. A reptér a kapitalizmus emblematikus *nem-helye*, ahol a szegények nem léteznek, a jobb módúak pedig versengenek előnyökért [*priority*], jobb helyekért, amelyek a pénzesebbeknek járnak. Már a jobb váróterem is pénzbe kerül, akárcsak az ablak melletti ülés; ezek nekem nem járnak.

Azt mondtam magamban, hogy újra meg újra semmit sem tudni micsoda élmény! Újabb s újabb feltárulás. Meg azt, hogy tele van az életünk NEVERMORE-okkal.

Tele van az életünk kis nevermore-okkal és több nagy nevermore-ral, amikor mondjuk egy személy meghal vagy kiveszik az életünkből. Az utóbbi esetben hagyni kell teljesen passzívan, hogy ez megtörténjen, még gondolatban sem kell semmi megoldást keresni az illető emberi személy visszatérítésére. Mert vannak emberi személyek és nem-emberi személyek, akik maradandók lehetnek. A nem-emberi személy fogalma most alakul bennem, nem tudok róla közelebbit.

Reykjavík látképét, akárhonnét nézzük, uralja az egyébként szerény, betonszürke, originálisan szép vonalú, modern evangélikus templom. Toronyiránt sétáltam, és nem tévedtem el. Útközben betértem egy galériába, ahol érdekes kortárs művészeti kiállítást néztem meg. Steina [Steinunn Bjarnadóttir, 1940] a *Borealis* című kompozíciójában a természet őseréjét ábrázolta hangzó videoinstalláció formájában. A természet őseréje itt, Izlandon lépten-nyomon megmutatkozik, az ország, az izlandiak a természet teljhatalma alatt élnek. Ettől szerények. A művésznő ismétlések, sokszorosítások, *loop*ok, képkivágások, kompozíciók, ritmusok, inverziók, vertikalizálás, juxtapozíciók, finom elszínezések bevetésével jelenítette meg ezt a turbulenciát a munkáiban. A rotáló kamera [a képzőművész szeme] jobban lát, mint a világi szem. Az őserő olyan fenséges, hogy a vallás felé viszi el a gondolatot. Az ún. művészet [formaképzés], az ún. vallás [a láthatatlan fürkészése] és az ún. természet [fizika, biológia, kémia] csomópontjába talált bele ez a képzőművész. A műegyüttes alcíme „an ode to nature and its elemental forces”.

Izlandon a minimalizmusban gyönyörködhet az ember. Minimalista építészet, és a természet is tulajdonképp minimalista – lávasivatagok, hómezők, gleccserek, kopár hegyek.

A Reykjavík–Egilsstaðir repülőbuszban ülve, mely alacsonyabban száll, mint a nemzetközi járatok, az absztrakt formák szépségében és a végtelenben gyönyörködtem. Eksztatikus élmény volt. A Földet beburkoló atmoszféra az Isten szeme – szivárványhártyája, ez jutott eszembe odafent. Istent láttam megint ott fönt – ez nem vicc, csak tréfa, és nem is csak tréfa, hanem valóság. Valónál valóbb. Ráakasztottam Isten nevét egy eksztatikus tapasztalatra. Teljesen néptelen tájak fölött repültem, ahol ember nem járt. [Izlandon bőven vannak ilyen terek.] Nap, hómezők és hófoltok, hegyek, vizek, felhők, szelek. [Csak a Nap szerepel egyes számban.] Kékek, fehérek, a szürke és a barna árnyalatai. Rendkívüli formák. Az érzékelhető világ mint a Formák világának megmutatkozása [Plótinosz]. Ha festő volnék, ezeket festeném, repülő festő lennék.

Fanny immár otthonos ebben az izlandi világban, és a madarak barátja. Amikor megérkeztünk, első utunk madárles volt. A fjord partján pálcikákkal körbejelölt egy piciny madárfészket, a parti liléét, három tojás volt benne, nehogy eltapossák. Tanulmányozza, fényképezi a madarakat, Izlandon 388 madárfajta él. Amit egy óra alatt megmutatott: piroslábú cankó, sarki csér, nagy goda, csigaforgató, dunnalúd. Ez a lúd kitépi a hasán, mellén a tollait, hogy a csupasz testével tudja melengetni a tojásait. Ezek a kitépett, összeszedett tollak ma a legdrágább tollak a világon.

Június 30. Stuðlagil–Borgarfjörður–Eystri

A világon a legdrágább az embernek a gyereke, amiként az az érzés is drága, ha az ember rá tud/bír/mer/képes hagyatkozni Istenre. Ma mindkettejűkre ráhagyatkoztam, kellő figyelemmel, hogy ne essen sérelem kapcsolatunkon. Élvezetet szerzett ez a figyelés. Reggel úgy éreztem, hogy most már értem, mi a „ráhagyatkozás”, a nap végére az az érzés/gondolat érett meg bennem, hogy milyen beláthatatlanul nagy kincs az embernek a gyereke, akárcsak az embernek az Istene, este nyolckor pedig, a fehér, napsütötte estén Eiðarban, ami egy 40 lakosú falu, mindketten úrvacsorát vettünk, belemártottuk az ostyát a vörösborba. A csöpp templomban evangélikus istentisztelet folyt, amit egy szép és kedves, karcsú és mosolygós, lófarkos lelkésznő vezetett, kis kórus énekelte a zsoldárokat, az egyik tejszőke eiðari lánynak gyönyörű hangja volt. *Guð* – így mondják izlandiul, hogy Isten. A Miatyánk pedig így kezdődik: „Faðir vor, þú sem ert á himnum...” A Hiszekegy így: „Ég trúí á Guð, föður almáttugan...” Fannyval az ujjunkkal követtük a zsoldárok szövegét az evangélikus énekeskönyvben, mintha értenénk.

Reggel az első utunk Stuðlagilba vezetett, zárandoklat a teremtésbe. Stuðlagil egy kanyon, mely a bazaltorgonáiról nevezetes. Erre a zárandokhelyre a nagy pusztában a kövek, sziklák látása végett jönnek az emberek repülővel, autóval és hosszan kaptatva az apostolok lován, kanyarogva a néptelen hegyeken-völgyeken át. Fanny azt mondta, hogy a geometrikus sziklaalakzatokat mintha ufók formázták volna. A bazaltorgona olyan, mint egy műalkotás. Megint csak az ún. természet, az ún. művészet és az ún. vallás találkozási pontját konstatáltam. A bazaltoszlopok helyenként szabályos elhajlásokat táncolnak el – a modern reykjavíki nagytemplom ezeknek az alakzatoknak a mintájára épült. A kanyonban szemlélődve – a turisták mobillal, fényképezőgéppel és drónnal szemlélődnek – kibontakozik a *csoda* érzete, amelynek a visszája kérdéssorozat: mi ez, hogyan keletkezett, ki/mi alkotta, hogy lehetséges? A turista-zárandokok a természet/teremtés *látása* végett jönnek ide fáradtságos utat megtéve. Itt nincsenek kegytárgyak, nincsenek kasszák, nincs egy fia építmény sem, csak a természet alkotta szabadtéri templom, amelyben teremtéstitisztelet folyik, miközben a folyó és a zuhatagok hangja zenél. Bátran nevezem zárandoklatnak ezt a nehéz turistautat, és bátran nevezem teremtéstitiszteletnek a szemlélődést a sziklákon. Semmi más funkciója nincs az útnak, mint a helyszínre érni és csöndben szemlélődni. A pogányok bizonyára áldozatot mutatnának be ezen a helyen.

Fanny vezetett, az izlandi tájak folyton más nézőpontból tárultak elének. Monstruózus vagy graciózus, hófedte vagy sárgás-szürkésbarna hegyek, meanderként kanyargó folyók, vizesések száza, változó felhőformációk – a legkülönbözőbb formájú sziklák és kövek, parányi virágok, zuzmók és mohák. Izlandot szórakozottságában teremtette az Isten a madaraknak és a halaknak ajándékol, gondoltam, ám az ember ennek is birtokba vette egy kis részét. Fanny évek óta Izlandon él és dolgozik az év fele részében, és ő is azt mondja, hogy Izland nem embereknek való hely volt, csak a tizenkilencedik század közepétől kezdett elmúlni az éhezés, a fagyhalál veszedelme, amikor is hallatlan technológiai fejlődés vette kezdetét. Ma az életszínvonal igen magas, az emberek viszont szerények, mert változatlanul a természet uralkodik felettük.

A fenséges és a parányi között vándorolt a tekintetem. A kietlenségben az izlandi virágok – boglárka, mezei szegfű, mohakampó, vadkakukkfű, májusfű, gyapotfű,

havasi magcsákó – ugyanolyan szépségesek, mint a havas hegyvonulatok vagy a barna és majdnem fekete sziklaóriások. Körbe-körbe az óceán végtelenje: távolról békésnek látszik, közelről ellenben veszedelmes a hullámverés. A békesség és a veszedelmesség érzése is a tudatot próbára tevő cikázik. Fanny biztos kezű sofőr, én pedig a tudatommal igyekszem követni, amit látok. Hacsak nem ücsörögsz egy kövön, nem engedhetsz a fókuszált figyelemből. Elég egy rossz lépés, és lezuhansz, legalábbis kibicsaklik a bokád.

Tiszta áttetszőség, éles levegő, tűző nap, hófoltok, időnként fölerősödő, ezúttal meleg szél, roppant távlatok, hegyen-völgyön kanyargó utak, az óceán perspektívája – egyedül soha nem tudtam volna mozogni ebben a nagyon-nagyon valós és mégis hihetetlen világban. Benső békesség és szeretetkapcsolat nélkül sem. Így viszont a kettőnk közti tökéletes harmóniának, a kitégult tudatosságnak, a figyelemnek és az óvatosságunknak köszönhetően hibátlanul közlekedtünk a huszonhárom éves Hondával. Az érzelmileg is hiperintelligens, abszolút jóakarátú lányom meg az én nagy befogadóképességem és -készségem, az ő tudással, ismeretekkel terhes, kiválóan orientált csodálata meg az én dezorientált, nem ritkán áhítatos csodálkozásom szépen párosult.

Ma egy olyan napom volt – egy pillanatban rácsodálkoztam erre –, amikor *nem* szenvedtem. Befogadott a Teremtés, eligazított a szeretet, és mindent belengett a finom hála. De közben, anélkül, hogy ez erőfeszítéssel járt volna, az egyik idegszállammal ügyeltem, hogy ezt a harmóniát el ne rontsam – a buddhisták ezt nevezik „tudatosságnak”, nálunk pedig ez a páli „imádkozzatok szüntelen”, egyfajta éber és kitégult tudatállapot, ami örömet tud szerezni.

Borgarfjörðurban a madarakat, kiváltképp a bájos, színes csőrű lundákat (Atlantic Puffin) nézegettük sokáig. A lundák óceán-parti fészkelőhelyén voltunk, s ezek a vidám benyomást keltő madarak nem félnek az embertől, karnyújtásnyira megközelíthetők. Hogyhogya nem félnek az embertől? Mintha nem is láttak volna minket. Olyan elégedetten megvannak a saját világukban a föld és az óceán között, akár hatvan méter mélyen a vízben és a földbe vájt barlangocskáikban, hogy a mi más világunk egyáltalán nem is létezik számukra. A csőrük sárga, kék és piros, a szemük sárga, pirossal körbehúzva, a lábuk narancssárga. Németül *Papageitaucher* a nevük, olaszul *Pulcinella di mare*.

Talán a legszebb momentum a fakereszt volt az óceán partján, Njarðvíknál, egy veszélyes hegyoldali kanyarulatban. Ezt írta rajta: „Effigiem Christi qui transis pronus honora anno MCCCVI”. Njarðvíkurskriður rettentő veszélyes hely volt régen, „narrow track”, ahol végzetes szerencsétlenségek történtek. A monda szerint egy szörnyeteg élt a hegyen, alteste emberi, feje vadállati, aki megtámadta és meggyilkolta az utasokat, egy Jón Björnsson nevű férfi azonban harcba szállt vele, és hosszú küzdelem után behajtotta őt az óceánba. A kereszt ennek a kétszemélyes (illetve a „szörnyeteg” és az emberek közötti) csatának állít emléket. Az utasnak ezen a ponton illik megállnia és fejét hajtania Krisztus képmása előtt. A fakereszt hátterében az óceán. A monda és a kereszt kapcsolata szépen szemlélteti, hogy Izlandon nagyon közeli a kapcsolat a pogány hiedelemvilág és a keresztény szemlélet között, szimbiózisban él a kettő. Az izlandiak csak egy kicsit vallásosak, a templomaik is kicsik, sőt parányiak, nem ritkán feketék, de ez a kevés is elegendő ahhoz, hogy szépen, békességben tudjanak élni. A természet iránti alázat magától értetődő, és ez átmegy a Teremtés és a Teremtő csodálatába, ami magába foglalja az istenfélelmet, illetve az emberi kicsinység tudatát.